

Є. Ерліх

КАРЛ МАРКС ТА СУСПІЛЬНЕ ПИТАННЯ

ПРИМІТКА РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ “Arhiva pentru știința și reforma socială” (“Архів суспільної науки та реформи”), в якому у номері IV 1 (1922), s. 651-658 була опублікована остання стаття Є. Ерліха:

Євген Ерліх, якій пішов із життя надто передчасно не тільки для свого віку, але й особливо для його бадьорості й працьовитості, був професором Чернівецького університету. Тільки перелічення кількох праць є свідченням характеру його захоплень: його оригінальними та глибокими поглядами цікавився весь світ. Був почесним доктором (*doctor honoris causa*) Гронінгенського університету. Буковинець за походженням, він ще залишався в ряду тих вчених, які надавали європейську славу вищому навчальному закладу, відкритому з іншими цілями перед стіною слов'янського й румунського світу, на відстані від німецького дому, але непохитному в імені своєму, як прикордонна культурна позначка.

Серед інших, він є автором таких праць: *Grundlegung der Soziologie des Rechts*; *Die juristische Logik*; *Die stiltschweigende Willenserklärung*; *Beiträge zur Theorie der Rechtsquellen*; *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft*; *Die Rechtsfähigkeit*.

В останній час, після свого приїзду до Бухареста, планував створити Академію суспільних наук і прочитав у Південно-східно-європейському інституті кілька лекцій про “Живе право”; згодом вони були надруковані в журналі “*Neamul românesc*” (“Румунська нація”). Але багатоплановість його інтересів можна побачити мабуть найвиразніше на сторінках журналу “*Arhiva pentru știința și reforma socială*”, який був відкритий для останніх його праць. Маємо на увазі дослідження “Кінець одного великого царства”, яке займає майже том, наповнене новим баченням і мало б вийти одночасно на кількох європейських мовах (Рік III, № 1). По-друге – “Спогадоманія поколінь”, пожвавлене духовною полемікою і цінне багатством джерел (Рік III, № 2-3). У першому є красиве й гідне признание автора у вірності до своєї нової батьківщини, а в другому його світлий та палкий паціфізм. У завершенні, цей посмертний внесок розкриває також і економічні інтереси автора, виражені в чіткій діалектичній формі; його ми надрукували, в основному, з метою доповнення таким чином постаті великого науковця.

Тут насправді присутній соціолог, правознавець, філософ, який піклується про вирішення головних питань сучасності. Усією своєю творчістю він увійшов у румунську культуру, яка хоча б мимохідь, якою волею долі була й його діяльність серед нас, не повинна його забувати! Не його вина, що він не зміг бути нашим ще більше. Румунський народ привабив його давно своїм буковинським краєм. Ще тоді він знав нашу мову, а його колекція румунських килимів була однією з мистецьких багатств Чернівців.

Пішла від нас назавжди та миготлива і вдумлива людина, із гладкою лисою головою і чисто вибритим лицем, сильним носом та великими випуклими окулярами, що постійно дивились на співрозмовника. Більше не ристься в бібліотечних колекціях, перевертаючи все з ніг на голову. Більше не ходить за нами по кімнатах із невирішеною проблемою якраз у той момент, коли мав би бути найбільш засмученим і похмурим.

Одного дня він мав бути на зустрічі, що була в його інтересах. Славився кантіанською пунктуальністю і в той день запізнявався. Дуже запізнявався. Коли врешиті-решит з'явився, його побачили дуже подряпанним, він ледве тримався на ногах. Дишло брочки вдарило його й він упав на бруцатку, ледве не попав під колеса. Про цей випадок розповідав, задихаючись. Ледве вийшов з аптеки. Йому порадили відпочити і відмовитись на деякий час від клопотання, яке стало причиною зустрічі і нещасного випадку. Він – нізащо! Раптом, під час розповіді про цю незначну подію, яка сталася на вулицях Бухареста, повертається, поправляє окуляри і каже без жодних переходів: “Пане колего, я завжди думав, що між субстанцією Спінози і *Das Ding an sich* Канта існує міцна спорідненість”. І почалась нескінчена й тонка дискусія про суть вчення двох філософів.

Таким був Ерліх – людина й мислитель.

Карл Маркс був великим науковцем і палким політиком-революціонером. Ці дві речі погано ладять між собою. Якщо результати наукових досліджень не співпадають із палким політичним поглядом, або наука, або політика мають відповідати, і у Маркса не завжди програвала політика. Можливо зовсім несвідомо його наукове мислення гнеться, коли справа доходить до неприємних політичних висновків.

Навіть створення своєї головної праці, “Капіталу”, має політичне забарвлення. Вона складається з трьох томів; третій із двох досить змістовних книжок, що таким чином складає, власне кажучи, чотири тома; до них приєднуються чотири книжки про теорію додаткової вартості, які заміняють відсутній четвертий том. Однак при житті Маркс тим не менш надрукував тільки перший том, інші два були надруковані по смертю його другом Фрідріхом Енгельсом.

Чотири книжки про теорію додаткової вартості, які повинен прочитати кожний бажачий зрозуміти працю Маркса, були надруковані його учнем і другом Карлом Каутським (Karl Kautsky), по рукопису з дуже багатьма недоліками, написаний до появи “Капіталу”. Таким чином, протягом двадцяти років про вчення Маркса знали тільки з першого тома, і воно справило таке сильне враження, що й сьогодні багато з тих, хто щось знають про Маркса, знають не більше того, що є в цьому першому томі. Але саме перший том був написаний Марксом в основному як агітатор. Він об’єднав у ньому все те, що має відгук у революційному політичному русі, а чисто наукові сторони, які обмежують вчення першого тому таким чином, що надають йому дещо інший вигляд, вмістив у другому й третьому томах, надруковані після двадцяти років і мало прочитані й сьогодні, оскільки є важкими, сухими і не дають майже нічого для революційної агітації. Цей розділ праці Маркса став для людей майже прокляттям.

Маркс намагається прийти до суспільного питання, спираючись на англійських класиків, які мало цим займалися. Таким чином, у нього, як і у класиків, у центрі знаходиться обмінна вартість; із споживчою вартістю він упорався на першій сторінці своєї праці. Маркс звертається до поняття вартості Рікардо (Ricardo). Згідно цього, будь-яка вартість є результатом труда. Він доклав багато зусиль аби повторити ще й ще раз, що всі багатства навколо нас є виключно результатом труда. Значить, вартість одиниці товару вимірюється часом, використаним робітником для його вироблення; звичайно, що це не так просто підрахувати. Шматок матерії вміщує і всю працю, що стала необхідною для постачання вовни, в т.ч. працю чабана, який пас овець де-небудь в Австралії, а також працю на обслуговування машин, споруди, допоміжні матеріали, використані для виробництва матерії. Якщо прядильна машина до її повного зношення пряде нитку для 100 000 одиниць матерії, а ткацький станок до його остаточного зупинення тче 10 000 одиниць матерії, то в кожній одиниці матерії входять по 1/100 000 долі праці прядильної машини та 1/10 000 долі праці ткацького станка. Таким самим чином потрібно підрахувати працю, що знаходиться в спорудах фабрики, освітлювальних та опалювальних приладах, для охорони фабрики та іншого устаткування.

Капіталістичне суспільство, в якому ми живемо зараз, характеризується тим, що труд є відокремлений від капіталу. Капіталісти й робітники складають дві групи людей, які протистоять одна одній. Однак під капіталом Маркс розуміє не суми грошей, а, як і англійські класики, в першу чергу засоби виробництва: машини, устаткування, сировину, споруди, за допомогою яких або в яких виробляються товари. Це – постійний капітал. До нього додається змінний капітал, тобто суми грошей у вигляді заробітної плати працівникам. Оскільки сам власник капіталу перестає бути працівником, для освоєння свого капіталу він купує працю на ринку. Таким чином труд перетворюється на товар і капіталіст платить за труд як за будь-який інший товар; не споживчу, а обмінну вартість, тобто не за скільки він вироблятиме купленим трудом, а тільки за час праці, необхідний для вироблення товару. Це – витрати на відтворення труда, необхідні для існування робітника.

Припустимо, що за вісім годин робітник може отримати все необхідне для свого життя. Якщо капіталіст дозволив би йому працювати тільки вісім годин, звичайно, що він не мав би ніякого прибутку. Тому капіталіст змушує його працювати більше – десять, одинадцять чи дванадцять годин, але за цей труд він платить йому тільки як за обмінну вартість, тобто ніколи більше ніж це необхідно для відтворення сил, забезпечення життєдіяльності робітника. Те, що виробляє робітник понад цього, потрапляє в руки капіталіста, складає надвартість, його долю. Але в капіталістичному суспільстві прибуток від труда зростає постійно; по-перше, тому що робітник стає більш дисциплінованим; по-друге, машини постійно удосконалюються й виробляють все більше й більше і, врешті-решт, поліпшується організація труда. Але внаслідок цього зростає тільки додаткова вартість, доля капіталіста. Робітник ніколи не може отримати більше ніж необхідно йому самому для свого власного утримання. Таким чином, у той час, як переважна більшість народу живе у постійному недостатку, капіталісти поступово багатіють. До того ж між капіталістами йде постійна боротьба. Більш сильні в результаті конкуренції знищують більш слабких і у кризових періодах, що повторюються час від часу, виживають тільки всемогутні. Капіталісти стають не тільки дедалі багатшими, а й дедалі малочисельними. В кінці кінців, купка дуже багатих людей підніметься над іншими людьми, які біль-

ше не матимуть можливості забезпечити своє існування. Тоді настане час, коли нестримані народні маси охоплять політичну силу в державі, експропріюють експропріаторів, повернуть робітникам (соціалізують) засоби праці і знищать додаткову вартість; в результаті цього суспільне питання вирішиться і на землі настане тисячолітнє царство.

Таким є перший том капіталу, дуже головний з агітаційної точки зору, від нього пішов зараз і більшовизм. Однак уважний читач може задати собі таке запитання: а що будуть робити своїми зростаючими багатствами капіталісти, адже їм не під силу все з'їсти самим, вони їх не закопають і не перевезуть на Марс? До цього питання, відповідь на яке зменшило би в певній мірі силу першого тому, Маркс звертається тільки у другому й третьому томах. Там можна побачити, що із надвартості капіталіст в першу чергу повинен витратити на своє утримання й утримання своєї сім'ї, потім на продовження виробництва: поліпшувати машини й устаткування, утримувати в доброму стані споруди, поповнювати запаси сировини. Залишки він використовує або для покупки предметів розкоші, або для розширення засобів виробництва. Тобто, або розширює існуюче підприємство (збільшенням кількості будівель, забезпеченням новими машинами, збільшенням кількості працюючих), або долучається до іншого підприємства шляхом купівлі акцій та надання кредитів, або тільки здає гроші в банк і вже той кредитує інші підприємства.

З цього випливає факт, підтверджений і економічною статистикою, що при нормальному розвитку політичної економії підприємства постійно збільшуються. Не має значення, що, як стверджує Маркс, росте тільки об'єм підприємств, а кількість капіталістів постійно скорочується, що, до речі, не відповідає статистиці. При таких обставинах вирішальним є збільшення кількості вироблених товарів у звичайних відрізках часу, що й показує статистика. Але збільшення кількості товарів має бути комусь на користь. Хто він такий? Адже, за Марксом, робітник не може ніколи отримати більш ніж необхідно йому для свого утримання; значить все, що виробляє політична економія понад кількості товарів, необхідної для утримання, мало б належати виключно капіталісту. До цього висновку Маркс ще не дійшов. У своїй головній праці він не аналізує це питання, а тільки торкається нього у зв'язку з надприбутком. Однак повсякденний досвід по-

казує, що товари дешевшають по мірі зростання їх кількості і що в такій же мірі вони стають доступними й бідним верстам населення. Якщо фабрики виробляють в десять разів більше чевревиків ніж раніше, значить в них ходять вдесятеро більше людей, і не може бути так, що всі вони є капіталістами. Таким чином, і бідні категорії населення мають користь від зростаючого розвитку товарного виробництва. Однак і це погано погоджується з марксистським принципом, згідно якому вся додаткова вартість використовується капіталістом.

Це протиріччя дає тріщину в здавалось би залізній лозіці. З цього помітно, що Маркс взяв англійську класичну політекономію без переосмислення, разом із її однокістю. Згідно їй, він бачить тільки обмінну вартість. Виробляється хліб чи Mixed Pickles, одяг чи тенісні ракетки, предмети живопису чи скриньки – з цієї точки зору для політекономії однаково, якщо товари мають тільки обмінну вартість, і зовсім не має значення за якими товарами стоїть в економіці кожна обмінна вартість. Але таким чином цілком упускається із виду, що товари в економіці відіграють зовсім іншу роль, що відповідає їх споживчій вартості. У другому томі “Капіталу” – знову ж у другому, а не в першому, де мало б бути висвітлено це питання, – Маркс робить дуже важливу відмінність між працівниками, які створюють предмети розкоші, і тими, які виробляють товари першої необхідності, і доводить, що перші знаходяться на утриманні других, але ухиляється від висновків щодо цього. Адже якщо Маркс довів би до кінця цю рятувальну думку, він повинен був би переконатись, що всі товари у політекономії мають бути врешті-решт спрямовані до тих, кому вони призначені за принципом споживання: тобто, предмети широкого вжитку для більшості населення, а предмети розкоші для правлячого класу.

І тут він є не зовсім класичним економістом, або без перебільшень вульгарним економістом, тому що, за Марксом, вираженням прибутку в політекономії є тільки гроші. Капіталіст отримує від підприємства певну суму грошей, частину цієї суми, наприклад, $\frac{3}{4}$, складає заробітна плата робітників, а $\frac{1}{4}$ зберігає у вигляді додаткової вартості. Таким чином заробітна плата може збільшуватись тільки за рахунок надвартості. Але навіть класики знали, що загальна сума заробітної плати складається із загальної кількості товарів, що є в розпорядженні робітників, і Джон Стюарт Мілль (John Stewart Mill)

побудував на цьому свою відому теорію заробітної плати.

Якщо кількість хліба на ринку подвоюється порівняно з попереднім періодом, то робітник може купити у два рази більше хліба без необхідності підвищення заробітної плати хоча б на цент; отже, він отримує більшу реальну заробітну плату, хоча номінальна заробітна плата в грошовому виразі не змінилась. Навпаки, чисте і просте підвищення заробітної плати в грошах, якщо кількість товару не змінилась чи поменшилась, не впливає на рівень оплати праці робітника. Всі ми, на жаль, стали свідками цього після війни: хоча рівень заробітної плати зріс у десятки разів, кількість товарів відповідно знизилась, а ціни зросли пропорційно заробітній платі. Як бути в цих умовах з надприбутком, якому Маркс надавав стільки уваги? І в цьому випадку мова йде очевидно не про суми грошей, а про кількість товарів. Марксистська надвартість складається з чотирьох дуже різних компонентів: 1. особисті, абсолютно необхідні потреби власника; 2. потреби власника у предметах розкоші; 3. машини, устаткування, споруди та сировина, необхідні для продовження виробництва в існуючих об'ємах; 4. машини, устаткування, споруди та сировина, необхідні для розвитку підприємства. Між собою пов'язані тільки 2 і 4 пункти! Чим більше власник витрачає на придбання предметів розкоші для себе, тим менше йому залишається на розвиток підприємства. Про значення машин, устаткування, знаряддя, споруд та сировини для підприємця, тобто про пункти 3 і 4 надвартості, вирішує саме споживча вартість товарів, вироблених за їх допомогою: якщо є товарами широкого вжитку, то вони використовуються широкими масами, а якщо є предметами розкоші, то ними користуються правлячі класи. Якщо в результаті великої революції, яку прогнозував Маркс, засоби виробництва мають перейти в суспільне користування, тобто здійсниться соціалізація, це аж ніяк не означає підвищення надвартості. Пункти 2 і 4 надвартості залишаються незмінними, тому що громада, як і приватний власник, також матиме потребу в нормальному функціонуванні машин, устаткування та поповненні запасів сировини і розширенні виробництва. В такому разі відпадає тільки пункт 2, який стосується потреби власника в предметах розкоші. Якщо він для своїх потреб витрачав щорічно 100 000 грошових одиниць, то кожний із 1 000 робітників міг би заробити додатково

100 грошових одиниць. Звичайно, за умови, що продуктивність підприємства не зміниться. Але якраз у цьому існує дуже великий сумнів. З причин, які ми тут не можемо деталізувати, можна стверджувати, що економічні результати будь-якого колективного підприємства набагато гірші приватного, і здається, що жахливі експерименти більшовиків підтверджують цей факт.

Крім цього, стан більшості членів суспільства залежить не від способу виробництва (приватного чи колективного в капіталістичних чи соціалізованих підприємствах), а від типу продукції: товари для широкого вжитку чи предмети розкоші для правлячих класів. Усе упирається в просту істину: якщо робітник потребує доброго харчування, значить треба збільшити виробництво продовольчих продуктів; якщо він хоче комфортного проживання, значить треба будувати дешеві помешкання; якщо йому необхідно добре одягатись, треба подбати про збільшення кількості швейно-галантерейних фабрик. Через те, що вугільні шахти соціалізуються, робітнику в пічку не попаде навіть кілограм вугілля більше. Усе це само по собі зрозуміло до тривіальності! Але політекономія якраз і є такою нечувано важкою, що вона наука сама по собі зрозуміла. Найважче мені було тоді, коли я намагався само по собі зрозуміти зробити зрозумілим для людей. Дитячим питанням буде звідки у робітників візьмуться гроші для оплати зрослих потреб у харчуванні, житлі та одязі. Товар, який потрапляє на ринок, повинен продаватись, або іншими словами ціни повинні бути такими, щоб задовольняли покупців, в нашому випадку робітників. Ціни, і не слід забувати про це, завжди співвідносні доходам клієнтів, для яких вони призначені.

Боротьбу Маркса з надвартістю слід зрозуміти в тій мірі, в якій надвартість стає джерелом придбання предметів розкоші для правлячого класу. Але розкіш не є характерною рисою капіталізму. Історичні дослідження про спосіб життя показали, що розкіш на найвищому етапі капіталізму, наприкінці дев'ятнадцятого і початку двадцятого сторіччя, знищив меншу частку національного багатства ніж у Франції, Англії чи Польщі у вісімнадцятому сторіччі, коли майже весь надлишок сільського господарства над мізерним життям сільського населення був поглинутий розкішною королюв та дворянства. Якраз у країнах найбільш розвинутого капіталізму наших днів, в Англії та Сполучених Штатах, розкіш за останні десятиріччя склав таку незначну частку національної економіки, що навіть його повне усунення

дало б ледве відчутне відхилення національного прибутку. Інша справа, якщо є бажаним таке усунення розкоші. Частина розкоші є, звичайно, марнотратством національного багатства і воно заслуговує на засудження; однак інша частина охоплює мистецтво, науку, суспільне надбання, все те, чим корисне існування. Якщо першу частину можна було б відокремити без шкоди для іншої, нічого б не сталося, однак якраз це є неможливим, тому що обидва вони нерозділимі. Це – як із цензурою. Безперечно, було б дуже непогано, якби існував орган для знищення всіх поганих книг. Однак віковий досвід показав, що будь-який подібний орган давить набагато більше на хороші книги ніж на погані. І тому всі розумні люди погоджуються ліпше жити без цензури, тому що вона приносить набагато більше зла ніж добра.

Але частина надвартості, яка перетворюється на машини, устаткування, побудови та сировину, ніяк не використовується негайно. Робітник, який виробляє трактор з паровим двигуном, не може одночасно зорати свою землю, а робітник, який споруджує фабричний корпус, не може збудувати житловий будинок; один шматок вугілля не можна використовувати в ковальському цеху і для приготування борщу. Таким чином, чим більше капіталізується надвартість, тим менше її можна використати в теперішній час. Але те, що капіталізується нині, дасть у майбутньому товари для негайного споживання. Сьогоднішня заробітна плата, яку видає підприємець робітнику, означає товар, який робітник отримує сьогодні на ринку; надвартість, яку має підприємець у вигляді машин, устаткування, сировини, споруд, з'явиться завтра на ринку як споживчий товар. Якщо не брати до уваги предмети розкоші, протиріччя між величиною заробітної плати й надвартістю ніколи не закінчується зіткненням між сьогоднішнім і завтрашнім днем; варто більше жити сьогодні для того, щоб ліпше подбати про майбутнє? Правда знаходиться десь посередині. Ми дуже погано дбаємо про майбутнє, якщо робимо це на шкоду життю, здоров'ю, працездатності сьогоднішнього покоління. З іншої сторони, будь-яка політекономія припинилась би дуже швидко, якщо заробітна плата виросла настільки, щоб нічого не залишилось для придбання засобів праці. Ця турбота про майбутнє є однаковою завданням як для соціалістичного, так і для будь-якого капіталістичного суспільства: воно повинно виділити таку ж велику частку продукту труда, як і сьогодні, для поповнення та збільшення засобів праці.

Карль Каутський (Karl Kautsky) займався цими проблемами в багатьох працях. На його думку, перевага соціалістичного суспільства над нішнім полягає в тому, що воно спроможне відмовитись від нерентабельних, дрібних і надто застарілих підприємств. Але ця точка зору іншого плану, вона не має нічого спільного з марксистською теорією надвартості. Навпаки, якраз у результаті закриття нерентабельних підприємств і починає зростати надвартість. Більш того, це відбувається постійно і в теперішньому суспільстві: завданням картелів і трестів є в першу чергу закриття всіх нежиттєздатних підприємств. Звичайно, можна поставити питання чи не стануть подібні регламентуючі заходи, які при капіталістичному способі можуть дуже добре застосовуватись і є своєчасними, експропріацією; наприклад, картелі і трести, які допускають порушення, підпорядкувати органам державної влади і поширити цей принцип і на галузі виробництва, які ще не увійшли в картелі і трести. Але ці питання відносяться до суспільного адміністративного права.

Отже, для суспільного питання не існує іншого вирішення крім такого зростання виробництва товарів широкого вжитку, яке б задовольнило повністю широкі народні маси. Останні десятиріччя перед війною показали, що такий шлях існує. Імпорт зерна, а в останній час і мороженого м'яса із-за океану в Західну Європу та Німеччину збільшився настільки, що всі намагання аграріїв заморити голодом народ були безрезультатними. Політика щодо забезпечення житлом у великих містах та значних індустріальних центрах усунула найбільшу кризу житла. Промисловість функціонувала з такою ефективністю, що всі могли собі дозволити не тільки одяг і товари першої необхідності, а навіть скромну розкіш. Тим самим суспільне питання в Західній та Центральній Європі знизило свою гостроту. Півстоліття не було чути про революції чи про якихось великих повстань. Зворушення анархістів щезли повністю, чисельні виступи робітничого руху отримували дедалі мирний характер, їх тривалість скорочувалась і вони закінчувались як правило легким примиренням. Це була велика та прекрасна епоха і було щастям жити в ній. Якщо вона продовжилась би ще двадцять чи тридцять років, ми б не мали в Європі суспільного питання.

Звичайно, що з тих пір все змінилось тривожним чином. Серія жахливих революцій потрясли найважливіші європейські країни і навіть в тих, яких ця доля обминула, існує вибухонебезпечна атмосфера, робітничий рух не згасає і часто закінчується важкими сутичками, яких не легко

заспокоїти. Всюди зростає кількість посягань на життя та власність, яких важко відрізнити від колишніх анархістських атентатів, хоча частина з них інспірована партіями, що подають себе як консервативні. Страшне спустошення Європи війною тривалістю в чотири з половиною років принесло за собою суцільну відсутність продуктів харчування, житлову кризу та підвищення цін на промислові товари. Було б зовсім марно перебороти ці феномени суспільно-політичними заходами, якими до війни вирішувались проблеми робітничих верств населення. Методи підвищення оплати праці, мінімальної заробітної плати, захист робітників, промислові інспекції, виплати по старості, на випадок хвороби та нещасних випадків – всі ці заходи були успішними завдяки тому, що суспільство було достатньо багатим щоб витримати ці досить великі витрати.

Сьогодні, коли національні економіки повністю виснажені, вони можуть поглибити ще більше кризову ситуацію. Нам може допомогти тільки сконцентроване виробництво благ: заохочення сільського господарства, яке дає продукти харчування, підтримка житлобудування, розвиток промисловості. З ними повинно йти поруч усунення будь-якого марнотратства благ:

1. Обмеження особистої розкоші; цього безперечно дуже важко досягти;

2. Скасування всіх непотрібних бюджетних витрат держави, насамперед на армію;

3. Боротьба з розкішною бідних. Як би парадоксально це не виглядало, але існує й така, вона називається непомірне зловживання алкоголем.

Якщо йти цим шляхом, можна дійти через півстоліття там, де ми були у 1914 році. Усе інше, в тому числі соціалізації, є економічною алхімією.

Переклад з румунської І. Ж. Торончука

Е. Эрліх

КАРЛ МАРКС И СОЦИАЛЬНЫЙ ВОПРОС

В статье раскрываются основные противоречия экономической теории Маркса, который использовал английскую классическую политэкономия без ее переосмысления вместе с ее односторонностью будучи великим ученым и пламенным политико-революционером у Маркса в соотношении с научным мышлением не всегда проигрывала политика.

Е. Ehrlich

KARL MARX AND SOCIAL PROBLEM

The article reveals the basic contradictions of economy theory of Marx who used the English political economy without its reconsideration altogether with its unilaterality. Being a great scientist and ardent political revolutionary, in Marx's theory politics always took the upper hand over his scientific thinking.